

Ф.Голощекиннің жүргізіп отырған теріс саясаттарын ашық түрде әшкерлейді. С.Садуақасовтың ойынша, Кеңес одағына кіретін барлық республикалар теңдей дәрежеде даму керек. Орта Азия республикаларының бұрынғы империялық дәуірдегідей шикізат аймағы болып қала берсе, онда жаңа жүйенің сол кездегі биліктен айырмашылығы жоқ екенін ашық айтты. Ф.Голощекиннің республикадағы негізсіз, әрі әділетсіз саясатына қарсы шықты. 1937 жылы жазықсыздан жазықсыз репрессияға ұшыраған қоғам қайраткерлері қаншама, оның бірі өз ұлтының ұлы перзенті С.Садуақасұлы еді.

Смағұл Садуақасов Қазақстанның қиын-қыстау, тағдыры дүрбелең кезеңде өмір сүрді. Ол жастайынан елінің, жұртының мұң-мұқтажын, қажеттерін білдіруде көп еңбек еткен азамат. Оның Кеңестік империяның кеселді саясатына ашық қарсы шығуы, Түркістан АССР-і таратылған тұста қазақ жерлерінің Қазақстанға қайта қосылуында, 30 жылдардағы ашаршылық тұсында еліне адал қызмет еткен бір туар, қаймықпас азамат. Оның қолынан көптеген шығармалары, туындылары мен ғылыми мақалалары жарияланды. Еңбектерінің негізгі мақсаты – әділдік, теңдік, ұлтжандылық сезімді күшейтуге бағытталған.

Пайдаланылған әдебиеттер:

- [1] Қазақ халық әдебиеті (көп томдық). III том – Алматы: Жазушы, 1937. – 303 б.
[2] А.Асқаров. Ұлы тұранның ұлдары. Алматы: Атамұра, 1999. –134 б.

Еліне аты шыққан Ерден батыр

Бексұлтанқызы Т.

Ғылыми жетекшісі: тарих магистрі, аға оқытушы Смағұлов Н.Б.

Академик Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды университеті

*Атасы Алаш білген Ерден батыр
Ту ұстап, тұлпар мінген тігіп шатыр.
Мәжһүр-Жүсіп Көпеев*

Бүгінгі сөз болғалы отырған батырларымыздың бірі, Төлек батырдың немересі, Сандыбайдың бел баласы – Ерден батыр. Ол Ұлытау өңіріндегі халықтың басын қосып, іргелі ел жасаған.

Ерден Сандыбайұлы 1808 – 1862 жылдар аралығында ғұмыр кешкен қазақтың әрі батыры, биі, аға сұлтаны. Қазіргі Қарағанды облысы, Ұлытау маңы, бұрынғы Атбасар өңірінде дүниеге келген. Ерден би Бағаналы руының Жырық атасынан. Әкесі Сандыбай да кезінде ел қорғаған батыр болған. Сандыбайдың Аппақ деген бәйбішесінен Дүзен, Кеңесбай, Шүрте ұрпақтары тараса, ал Туғанай атты тоқалынан Ерден, Берден, Байұлы, Кеңпейіл аталары тарайды [1, 2 б.]

Ерден Сандыбайұлы өмір сүрген кезең оңай болмаған. Қазақ сахарасының ру-руға жіктелген, қонысы белгіленген, әсіресе, Ресейдің бодандық зұлым саясатының кемеліне келген шағы болатын. Бұл қазақ елі мен жерінің дуандарға, губерниялық аймақтарға бөлініп, патша шенеуліктері тежеусіз үстемдік еткен кезі. Бір жағынан бұл – қазақтың беделді ел басқарушыларын біріне – бірін айдап салып, іштей алауыздық отын тұтатып қойып, ішкі Ресейден қарашекпенділердің қазақ сахарасына көшіп, шұрайлы жерді тартып алып, ежелден аңқаулығы басым халықты рухани таламайға салып жатқан қиямет жылдар болатын[2, 3 б.].

Патша өкіметінің отарлау саясаты қазақ сахарасын жайлау, құлдықтың құрығы Ұлытауға да келіп жеткен еді. Ел ішін халық наразылығы жайлап, ел толқу үстінде болатын. Тап сол 1836 жылы Абылай ханның немересі, қазақтың соңғы ханы Кенесары Қасымұлы ауыл-аймағымен Ұлытау-Кішітау баурайына көшіп келді. Қасиетті Ұлытау Кенесарының қабырғасы берік қамалына айналды. Осы өңірде он жылға созылған патша үкіметіне қарсы ең ауқымды ұлт-азаттық күрестің туы көтерілді. Осыған байланысты генерал-лейтенант князь Горчаков (1836-1851 жылдар аралығында Омбы губернаторы болған) Ұлытау мен

Арғанаты тауларында түпкілікті күзет тіректерін ашу үшін 1846 жылы Сібір казак әскерлерінің 2-полкін осы аймақтарға жіберіп, Ұлытау әскери бекінісін ашты. Сөйтіп, патша өкіметі көтерілісті талқандап, Кенесарыны Ұлытаудан ығыстырудың нақты жоспарын жасауға кірісті. Ресей үкіметінің содыр саясаты қазақты қысқан үстіне қыса түсті. Бағаналы руының атам заманнан жайлаған мекені Атбасар мен Ұлытау бекіністерінің арасын бағаналылар баспауға тиіс болды. Қаракенгір мен Сарыкенгір бойынан да алыстатылды. Қыста Шу мен Сыр бойына көшуге де тыйым салынды.

Ерденнің батырлығы, даналығы, қайраткерлігі осындай ел басына күн туғанда көрінді. Бағаналы елі ежелгі жайлау-қыстауларынан айырылып елімайлап зар жылаған тұста Ерден Сандыбайұлы мен Уәйіс Байжанұлы қарымды қайраткерлік, талмас табандылық көрсетті. 1843 жылдан бастап 1857 жылға дейін Омбы губернаторына жерді қайтару жөнінде шағым-арыз жазды. Олар ата-бабалары ғасырлар бойы иемденіп келген қоныстарын даулап, аға сұлтандарын ақ патшаға дейінгі аралықты үзбей мазалаған да отырған. Ақыры патша өкіметі Ұлытау әскери бекінісін ұстап тұра алмады. Жердің тым шалғайлығы, жолдың ауырлығы, қыстың қаттылығы азық-түлік жеткізуге еш мүмкіндік бермеді. Бекіністегі казак-орыс азып-тозып, күн көруден қалды. Ал, маңайындағы казак ауылдары жат жұрттықтардың тезірек кетуіне тілектес болды. Сөйтіп, 15 жылдан кейін патша өкіметі Ұлытау бекінісін жабуға мәжбүр болды. 1859 жылы Ұлытау елі ата жұртына қайтып оралды [3, 4 б.].

Осындай ерлігімен, кең даланы қорғай білген Ерден батыр 1862 жылы, 54 жасында қайтыс болады. Ел-жұрты құрметтеп басына сәулетті сағана орнатқан. Бұл ескерткіш Қарағанды облысының Ұлытау селосынан 30 шақырым жерде тұр.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Төрешұлұлы Н. Ерден батыр. – // Мысты өңір, № 40.(571) – 1999. – 1 қазан. – 2.
2. Қаражігітов А. Еліне аты шыққан Ерден батыр. – // Сарыарқа, № 200. – 1996. – 16 қазан, – 3 б.
3. Сейткенов Н. «Қарадан шығып хан болған» Ерден Сандыбайұлының туғанына 200 жыл. – // Шарайна, № 118 – 2008. – 4 б.

Шоқан Уәлиханов – көрнекті ағартушы-ғалым

Болатова С.М.

Ғылыми жетекшісі: п.ғ.м. Каконова М.М.

Абай Мырзахметов атындағы Көкшетау университеті

Шоқан Шыңғысұлы Уәлихановтың ата-бабалары сұлтандар әулетінен шыққан. Оның арғы бабасы Абылай хан XVII ғасырдағы айбынды казак билеушілерінің бірі болды.

Хан билігі жойылып, «Сібір қырғыздары туралы жарғы» қабылданғаннан кейін Уәлиханнның бұрынғы мұрагерлік жерлері балаларына бөлініп берілді. Оның негізгі қара шаңырағы – Қызылағаш үлкен баласы Ғұбайдолланың және соның ұрпақтарына көшті де, ал Сырымбет Уәлидің кіші әйелі Айғанымның балаларының еншісіне тиді.

Шоқан Уәлиханов 1835 жылы қараша айында Құсмұрын бекінісінде туған. Бұл деректің растығын КСРО Сыртқы істер министрлігінің мұрағаттарындағы Шоқан Уәлихановтың қызметі жөніндегі формулярлық тізім дәлелдейді. Нақ осы дерек басқа ресми құжаттарда да кездеседі. Мысалы, Шоқан Уәлихановты Орыстың географиялық қоғамының толық мүшесі етіп сайларда толтырылған анкеталық мәліметтерде 1835 жылы туған деп көрсетілген. Шоқан балалық шағын әуелі Құсмұрында, содан кейін өзінің ата мекені – Сырымбетте өткізген. Сырымбет – Солтүстік Қазақстандағы тарихи аңызға айналған ғажайып сұлу өңір.

Бала Шоқанның сана-сезімі ерте оянып, рухани өсіп, жетіле беруіне әжесі Айғаным үлкен әсер еткен. Тумысынан сезімтал, дарынды балаға әжесі халық даналығының сарқылмас білім бұлағы болған. Ол Шоқанға қазақтың ескі аңыздары мен хикаяларын